

Demografska istraživanja židovske populacije u Hrvatskoj

Uvod

Koliko ima Židova u svijetu, gdje se nalaze, kamo idu i odakle dolaze, koliko ima starih, a koliko mladih itd. pitanja su koja stalno postavljaju ne samo stručnjaci demografiji već i političari, sociolozi, ekonomisti, genetičari pa i rasisti. Poznati židovski demografi zabrinuto konstatiraju da smo sve stariji, a da mladi više ne mare za židovstvo, a svaka židovska zajednica koja drži do sebe prebrojava i istražuje svoje članstvo.

Istraživanja židovske populacije su veoma težak zadatak, jer se radi o dinamičnoj kategoriji stanovništva, koja se stalno mijenja. Neki kriteriji se primjenjuju na istraživanja svih populacija (npr. omjer između nataliteta i mortaliteta), a neki su specifični samo za židovsku populaciju, kao što je to pitanje osobne ili grupne identifikacije sa židovstvom. U Izraelu pitanje « tko je Židov » ne ovisi o osobnoj identifikaciji, koja je česta u dijaspori, već o zakonskim i rabinskim rješenjima (halaha).

U našoj, relativno maloj Židovskoj zajednici, godinama se prate demografske promjene, a u ovom članku prikazati ćemo, uz ranije, i prve rezultate naših novijih istraživanja.

Židovska populacija u Hrvatskoj

Za istraživanje židovske populacije preporučuje se kombinacija različitih izvora podataka: popisa stanovništva, podataka iz židovskih općina i rezultata posebnih istraživanja.

U popisima stanovništva Hrvatske, poslije II. svjetskog rata, broj Židova ne može se smatrati potpunim, dijelom zbog metodologije popisivanja, a i zbog iskustva Židova u II. svjetskom ratu.

Ni broj Židova koji su članovi židovskih općina, (koji se razlikuje od podataka popisa stanovništva), nije potpun, jer ima Židova koji nisu članovi općina, a u općine su učlanjeni i ne-Židovi, supružnici iz mješovitih brakova.

Tako su u prvom poslijeratnom popisu stanovništva bivše Jugoslavije, 1948. godine, bila popisana 6.853 Židova, a u isto vrijeme bilo je 11.934 članova židovskih općina.

Broj Židova u popisima stanovništva u Hrvatskoj poslije II. svjetskog rata

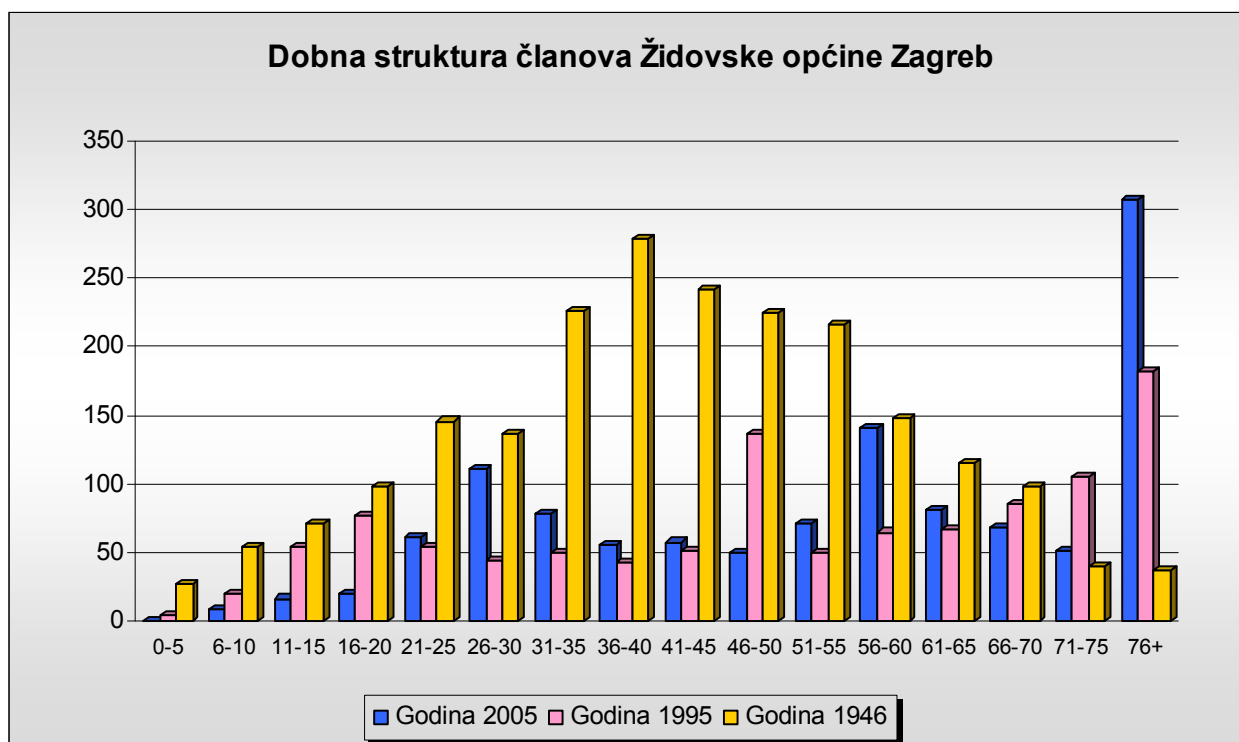
Godina	1953	1961	1971	1981	1991	2001
po nacionalnosti	413	406	2.845	316	600	576
po vjeri	1.011				633	

Napomena: U popisima stanovništva 1953. i 1991. moglo se izjašnjavati na dva načina: kao Židov po vjeri i kao Židov po nacionalnosti.

Da bi se dobio uvid u razvoj neke populacije preporučuju se tzv. longitudinalna istraživanja tj. ista se populacija prati kroz duži vremenski period.

Mi smo odlučili usporediti podatke o dobnoj strukturi preživjelih Židova Zagreba iz 1946. godine (koje je prikupio SVJO) s podacima koje smo dobili prilikom istraživanja (anketiranja) u 1995. i 2005. godini u Zagrebu (grafikon broj 1).

Grafikon 1

Nakon Holokausta

Podaci iz 1946. godine (prikazani na grafikonu žutom, svjetlijom bojom) odnose se na Židove, koji su nakon Holokausta došli u Zagreb i tu bili evidentirani. To nisu bili samo Židovi koji su nekad živjeli u Zagrebu, već i oni koji se nisu mogli ili željeli vratiti u svoja mjesta porijekla. Od ukupno 2.170 Židova, samo je 1.222 (ili 10% nekadašnje populacije) bilo iz Zagreba. Tada se nisu vratili svi Židovi, neke osobe su ostale u drugim zemljama, a dio njih se kasnije vratio.

Prema preliminarnim podacima iz kompjutorske baze Istraživačkog i dokumentacijskog centra u Zagrebu, koja je još u radu, ubijeno je 6.215 Židova Zagreba (3.359 muškaraca i 2.856 žena). Tu nisu uračunate one osobe za koje ne postoje sigurni podaci o vremenu i mjestu njihove smrti, a njih je 3.244.

Ukupno se procjenjuje da je u Holokaustu stradalo oko 6 milijuna Židova. Populacija Židova u svijetu se malo povećala od vremena neposredno nakon Holokausta, kada je bilo oko 11 miliona Židova, i posljednjih godina ima tzv. nulti rast populacije («Zero population growth»).

Obično se prilikom analize Židova u nekoj zemlji moraju podaci uspoređivati s populacijom te zemlje u kojoj Židovi žive.

Kod usporedbe židovske i ukupne populacije u Hrvatskoj nakon II. svjetskog rata, moramo upozoriti i na razlike, koje su obično do sada zanemarivane.

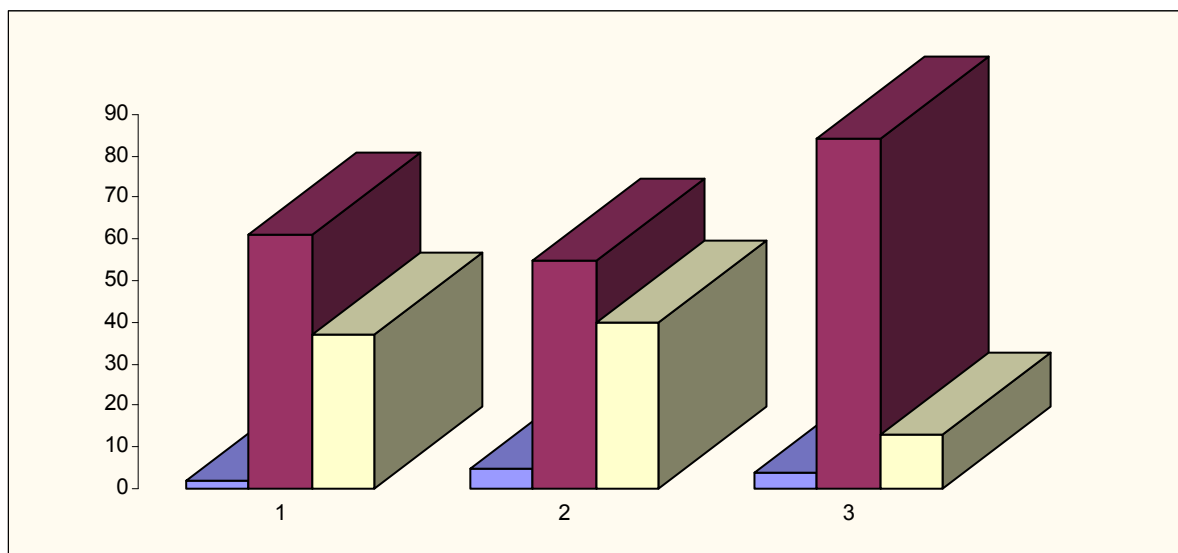
Razlika između gubitaka populacije Hrvatske u II. svjetskom ratu (koje su bile velike i detaljno istražene) i gubitaka u židovskoj populaciji je u tome što su u ratu pojedine kategorije i dobne skupine stanovništva bile više izložene gubicima (npr. muško stanovništvo određene starosti) nego ostala (civilna) populacija. U Holokaustu se radi o totalnom genocidu, ubijanju bez obzira na spol, dob, profesiju, mjesto boravka ili porijeklo. Gotovo je potpuno izbrisana židovska populacija Hrvatske koja je 1941. brojila oko 25.000 Židova.

To je dovelo do velikih poremećaja u poslijeratnoj dobnoj strukturi Židova i do pojave tzv. «krnjih» generacija, koje se mogu pratiti kroz dugi vremenski period.

U prikazanoj dobnoj strukturi (grafikon 1) židovske populacije Zagreba mogu se uočiti poremećaji u pojedinim dobnim skupinama, koji su vidljivi i na grafikonu broj 2.

Razlike su osobito izražene u dobnoj skupini od 15-64 (tamni stupci) koja predstavlja tzv. radno sposobno stanovništvo i u osoba starijih od 65 godina (svijetli stupci).

Grafikon 2

Starost	2005 (1)		1995 (2)		1941 (3)	
	Broj Židova	%	Broj Židova	%	Broj Židova	%
0-14	24	2%	56	5%	330	4%
15-64	718	61%	605	55%	7179	84%
65+	440	37%	432	40%	1083	13%
Ukupno	1182		1093		8592	

Kada se usporede iste dobne skupine Židova i ukupne populacije u Hrvatskoj, mogu se uočiti velike razlike, osobito u najmlađoj i najstarijoj dobnoj skupini. Tako je npr. u popisu 1991. godine bilo u ukupnoj populaciji Hrvatske 19,4% djece od 0-14 godina, a u židovskoj svega 6,3%. Razlika je i u dobnoj skupini od 15-64 godina (Hrvatska 67,5%, Židovi 49,3%), a osobito u starijih od 65 godina (13,1% Hrvatska, Židovi 43,0%).

Židovski demografi, sada, upozoravaju da je manjak mlade židovske grupe u popisima stanovništva (u dijaspori), nastao stoga što se dio djece iz židovskih mješovitih brakova (kojih u svijetu ima sve više) ne identificira kao Židovi.

Za našu se židovsku populaciju ne može u potpunosti primijeniti ovo upozorenje, jer se u našim židovskim općinama prihvaćaju sva djeca mješovitih brakova, bez obzira da li su Židovi po majci ili po ocu. Upravo se ta mlada generacija identificira s židovstvom.

Migracije (aliije)

Na židovsku populaciju Hrvatske veliki utjecaj su imale i migracije (aliije) koje su postale znatne nakon osnivanja države Izrael, 1948. godine u kojoj je otišlo 7.704 Židova Jugoslavije, a iz Hrvatske oko 1.000 ili oko 50% svih koji su preživjeli Holokaust u Hrvatskoj.

Za Izrael je useljavanje Židova, bilo pitanje opstanka, ono je osiguravalo razvoj zemlje, demografsku ravnotežu i centralnu ulogu Izraela u židovskom svijetu. Nakon osnivanja Izraela, migracije se povećavaju između 1948. i 1951. kada u Izrael dolaze Židovi koji su preživjeli logore i II. svjetski rat i židovske izbjeglice iz muslimanskih arapskih zemalja. Računa se da je nakon II. svjetskog rata oko 4,7 milijuna Židova sudjelovalo u internacionalnim migracijama, što je promijenilo geografsku raspodjelu Židova, neke zemlje su se gotovo potpuno ispraznile, a osobito se povećao broj Židova u Izraelu i SAD.

Velike migracije Židova, nakon pada komunističkih režima 1989, koje zahvatile zemlje iza «željezne zavjese», nisu bile znatnijeg obima u Hrvatskoj, pa čak ni u vrijeme rata 90-tih godina. Hrvatska je, dapače, u to vrijeme, bila tranzitna zemlja za izbjeglice iz drugih bivših republika Jugoslavije, a i sama je primila veliki broj izbjeglica, od kojih se mnogi i danas tu nalaze.

Hrvatska je tradicionalno emigracijska zemlja sa znatnim poslijeratnim migracijama u zapadnoevropske zemlje, migracijama koje se od privremenih sve više pretvaraju u stalne.

Te su migracije dovele do promjena u strukturi stanovništva Hrvatske, iako su se u popisima stanovništva vodile » kao radnici na privremenom radu u inozemstvu».

Ako bi usporedili poslijeratne migracije Hrvata i Židova, mogli bismo uočiti veliku i važnu razliku.

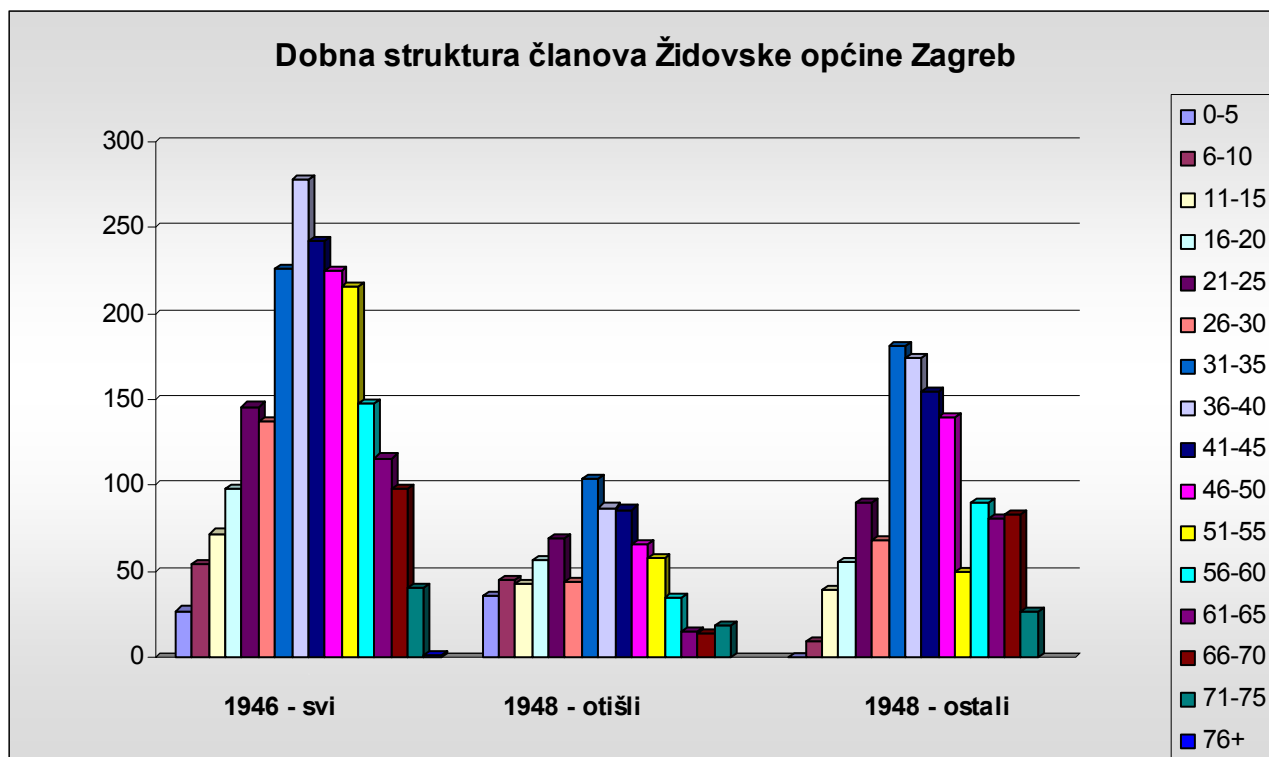
U inozemstvo je odlazilo hrvatsko stanovništvo mlađe radno sposobne dobi i u prvo vrijeme je ostavljalo svoju djecu i starije osobe u Hrvatskoj. Kasnije je dio njih također otišao (spajanje obitelji), ali se velika tzv. druga generacija rodila u inozemstvu i vjerojatno će tamo i ostati.

Kod odlaska u Izrael, između 1948. i 1952, to je od početka bila trajna migracija. Oni koji su odlazili morali su se odreći svojeg vlasništva i državljanstva. Neki su se kasnije vratili u Hrvatsku. U aliji su Židovi povelj sa sobom svoju djecu, pa i onu koja se rodila u poslijeratnom natalitetnom «bumu». U Hrvatskoj je ostao dio starih članova obitelji. To je dodatno promijenilo demografsku sliku Židova koji su ostali u Hrvatskoj.

Pokušali smo rekonstruirati, na osnovi dostupnih podataka, promjene u židovskoj populaciji uzrokovane alijama, tako da smo usporedili dobnu strukturu osoba koje su preživjele Holokaust i došle u Zagreb 1946. godine (2.171) sa Židovima koji su iz Zagreba 1948. otišli brodom Radnik za Izrael (809) te one koji su 1948. ostali u Zagrebu (1.260).

Ovaj grafički prikaz je načinjen samo radi ilustracije dubokih poremećaja koje je ostavio odlazak tako velikog broja članova općine.

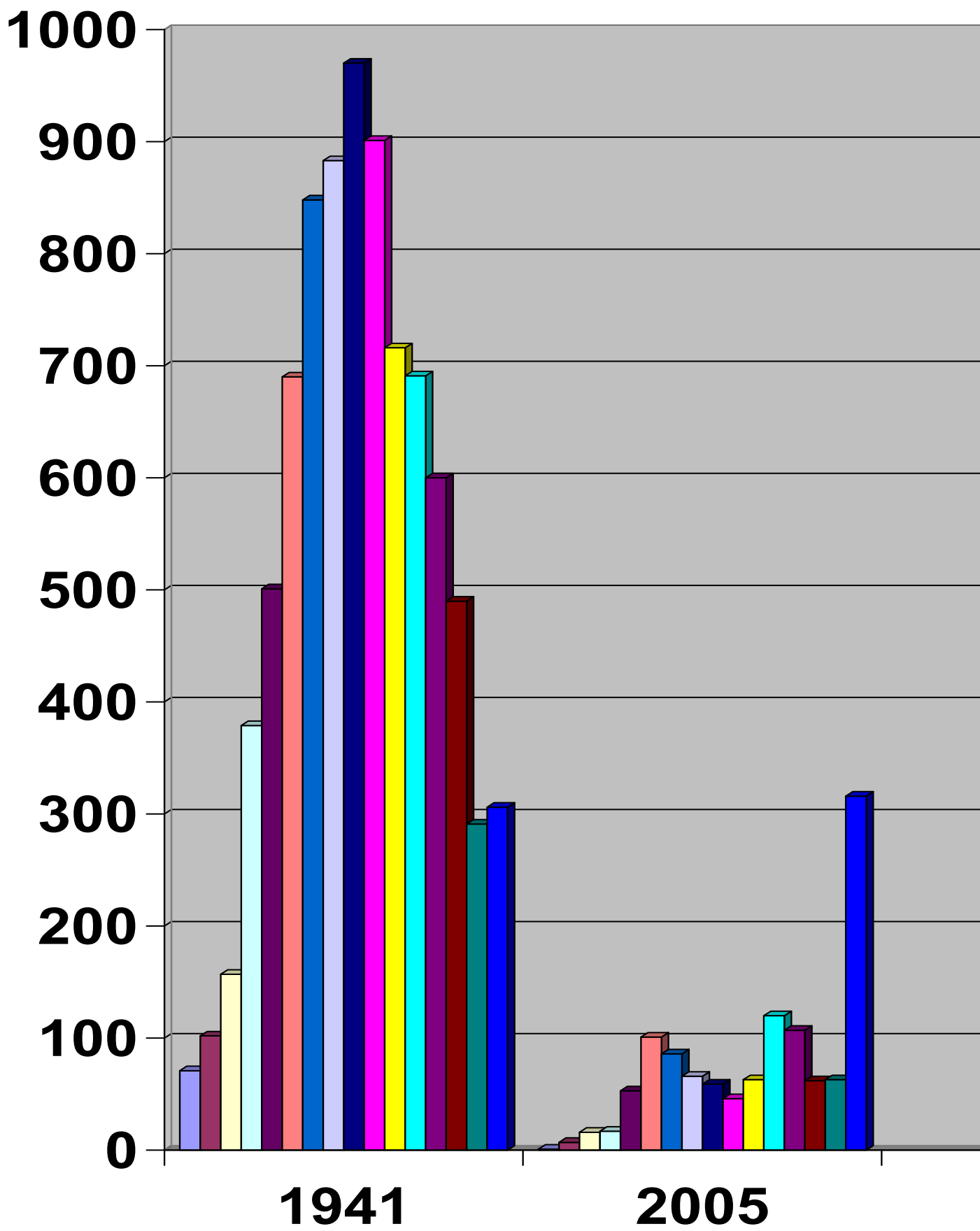
Grafikon 3

I ratne 90- godine utjecale su na promjene zbog velikog broja židovskih izbjeglica iz BiH, koji su došli ili prošli kroz Hrvatsku. Pri tome su mlađe generacije i djeca odlazili u druge zemlje, a u Zagrebu su ostali njihovi stari članovi obitelji.

Na grafikonu broj 4 prikazali smo posljedice opisanih događaja na demografsku sliku židovske populacije u Hrvatsko.

Usporedili smo populaciju Židova u Zagrebu 1941.godine, neposredno prije Holokausta, i židovsku populaciju u Zagrebu danas. Razlike su ogromne, ali broj osoba starijih od 75 godina je brojčano gotovo isti (302 - 1941 i 316- 2005) iako se 1941. radilo o uzorku od 8.598 članova, a 2.005 godine uzorak je bio samo 1.182 člana židovske općine u Zagrebu

Osobe koje su preživjele Holokaust

Broj osoba koje su Holokaust preživjele, i danas su žive, procjenjuje se na oko milijun i sto tisuća, od kojih 511 tisuća živi u Izraelu.

Koliko danas ima Židova u Hrvatskoj koji su preživjeli Holokaust, tj. rođeni su prije završetka drugog svjetskog rata, a bili su u vrijeme nacizma u logorima i izloženi drugim progonima, ne može se točno znati zbog velike raspršenosti populacije i visoke stope mortaliteta (smrtnosti).

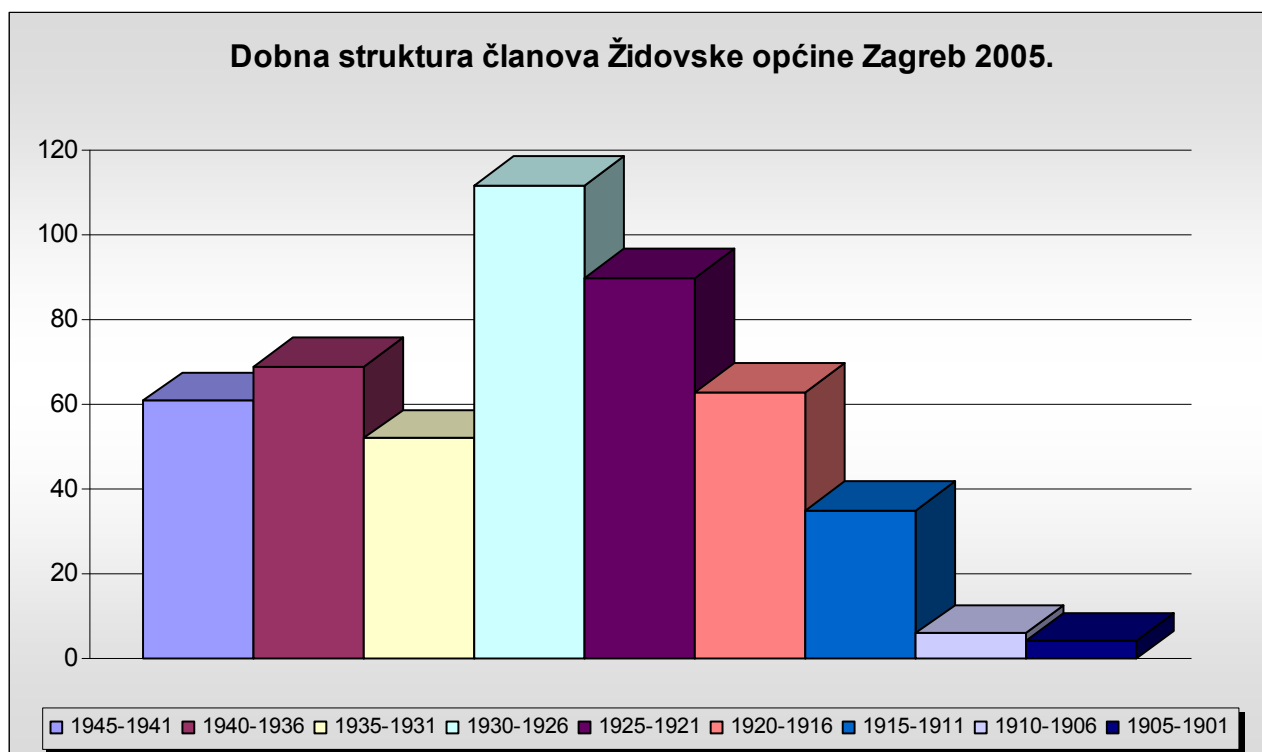
Prilikom akcije Švicarskog fonda 1999. godine u Hrvatskoj bilo oko 900 osoba koje su preživjele Holokaust, u šezdesetak naseljenih mjesta, najviše u Osijeku (46), Splitu (49), Rijeci (34), Dubrovniku (12), Opatiji (10), Čakovcu (9), Varaždinu (8) itd., a u Zagrebu (s prigradskim naseljima) 643.

Najveću skupinu preživjelih su predstavljali oni koji su bili djeca predškolske dobi sakrivena u vrijeme Holokausta (28), zatim oni koji su se spasili u talijanskoj zoni NDH te sudionici NOB-a.

Danas ima u registru zagrebačke židovske općine 492 osobe koje su preživjele Holokaust, ali se broj reducirao na 380 zbog toga što se dio njih odselio, dio ne odgovara na pozive ili pisma, neki su otišli u staračke domove, a svakodnevno se i umire.

Dobna struktura populacije osoba koje su preživjele Holokaust i nalaze se Zagrebu 2005. godine prikazane su na grafikonu broj 5

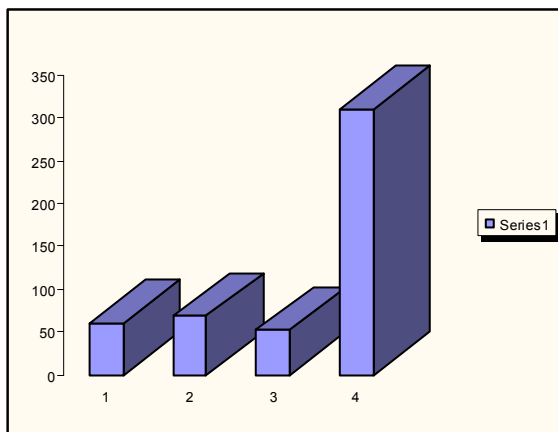
Grafikon broj 5

Najveći stupac prikazuje generaciju koja je rođena između 1926 i 1930 godine i koja danas ima između 75 i 79 godina (112 ili 22,7%), zatim slijedi skupina stara 80 do 84 godine (90 ili 18,3%). Oni koji su rođeni za vrijeme Holokausta u Hrvatskoj, dakle u vremenu od 1941. do 1945. imaju danas između 64 i 60 godina (61 ili 12,40%).

Na grafikonu 6 prikazali smo sve koji su stariji od 75 godina kao jedan stupac te na taj način naglasili njih udio u populaciji.

Grafikon 6

Sadašnja slika židovske populacije u Zagrebu

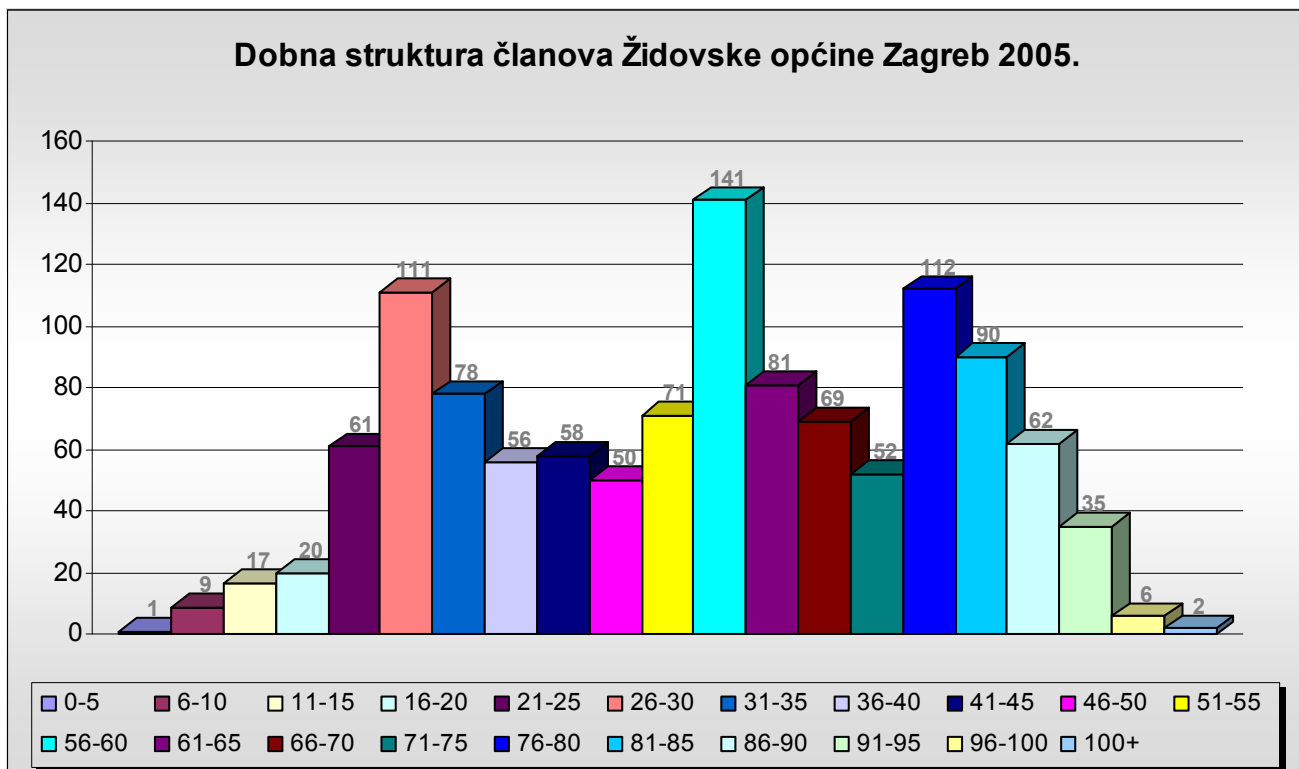
Tek nakon opširnijeg uvoda i obrazloženja možemo analizirati rezultate naših novijih istraživanja. Današnja slika pokazuje da se demografska situacija u zagrebačkoj židovskoj općini promijenila na bolje.

Ako promatramo rezultate (prikazane na grafikonu 7) kao generacijske (kohorte) pomake, uočiti ćemo tri «vrha» tj. tri generacije. Prvi vrh (slijeva na desno) predstavlja generaciju koja je preživjela Holokaust. Drugi vršak predstavlja generaciju koja se rodila nakon II. svjetskog rata i koja je danas već stara oko 60 godina. Treći vršak predstavlja njihovu djecu, koja danas imaju oko 25-30 godina, i na kraju grafikona pojavljuju se nove generacije.

To se još bolje može razaznati na priloženoj tablici. Nekadašnje tzv. krnje generacije, nastale zbog Holokausta i alijs, sada se dopunjavaju novim generacijama i stabiliziraju našu židovsku populaciju.

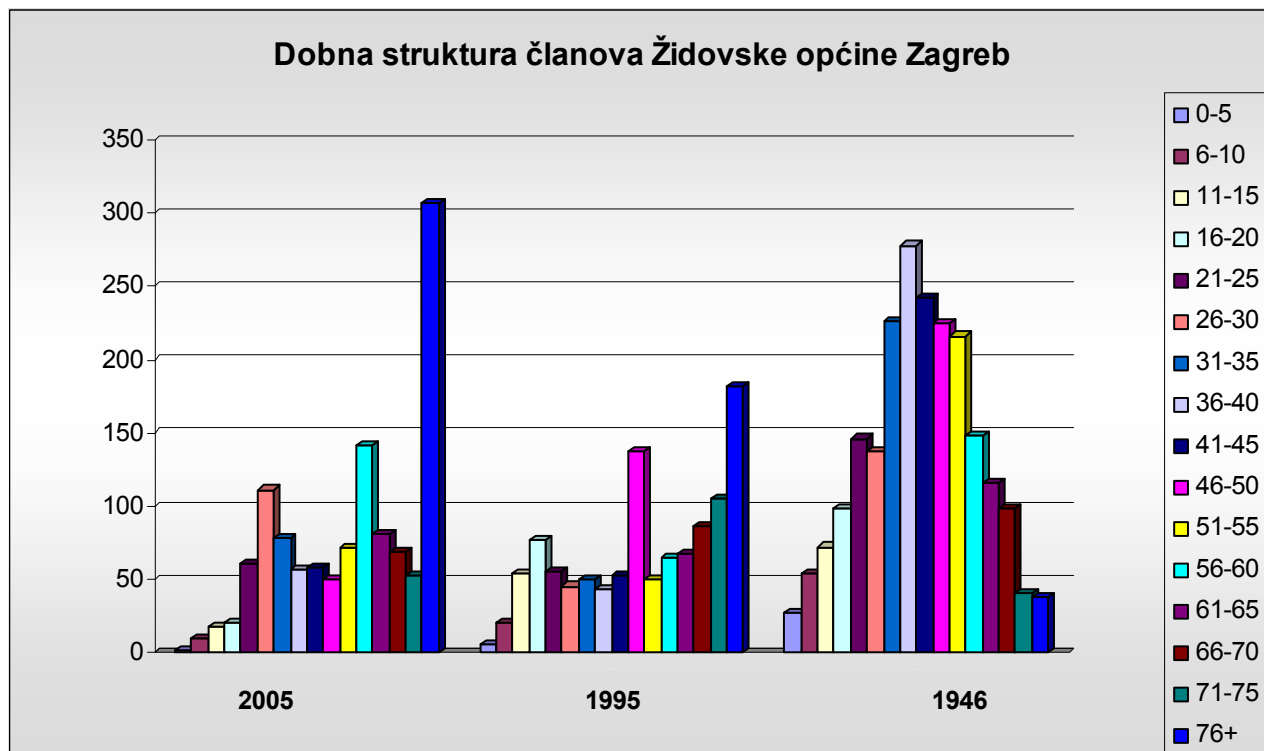
2005	
0-5	1
6-10	9
11-15	17
16-20	20
21-25	61
26-30	111
31-35	78
36-40	56
41-45	58
46-50	50
51-55	71
56-60	141
61-65	81
66-70	69
71-75	52
76-80	112
81-85	90
86-90	62
91-95	35
96-100	6
100+	2

Grafikon 7

Na posljednjem, osmom grafikonu usporedili smo 1946, 1995. i 2005. godinu kako bi pokazali da postoji stalni rast onih koji su najstariji, stariji od 75 godina, koji su preživjeli Holokaust i koji trebaju i zaslužuje posebnu njegu i pažnju.

Grafikon 8

Na kraju ovog, vjerojatno zamornog izlaganja, zaključak je ipak optimistički. Usprkos toga što smo sve prošli i što nas ima relativno malo, dolaze nam nove generacije koje moramo sačuvati u zajednici, osigurati im opće i židovsko obrazovanje i pružiti mogućnost dokazivanja u društvu i u zajednici.

Ovaj puta budućnost naše zajednice ovisi najviše o nama.